

مروری بر *گفتمان روایت: جستاری در باب روش اثر ژرار ژنت*

معصومه زواریان^۱

مترجم و پژوهشگر

تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۲ بهمن ماه ۱۳۹۸؛ تاریخ پذیرش: ۲۱ فروردین ۱۳۹۹)

مطالعه و بررسی ادبیات ساختارگرا با نام‌هایی همچون رولان بارت، تزوتان تودورف، ژرار ژنت و ... همراه است که نه تنها به تفسیر ادبیات بل به بررسی ساختارهای آن می‌پردازند. ژرار ژنت (۱۹۱۸-۱۹۳۰)، نظریه‌پرداز و منتقد فرانسوی از چهره‌های برجسته حرکت‌های فکری دوران معاصر و با جنبش ساختارگرایی همراه است. شهرت و تأثیرگذاری ژنت پیامد مطالعه ساختارگرایی او از روایت است که در پی آن جامع‌ترین چارچوب‌های تحلیل متون روایی را مطرح می‌کند. رئوس مطالب در روایت‌شناسی ژنت حاصل بانفوذترین نوشتار او درباره *گفتمان روایت جستاری در باب روش* است. این جستار قسمتی از اثر سه جلدی او یعنی *آرایه‌ها* و بخش عمده *آرایه‌های ۳* را تشکیل می‌دهد. در این اثر، ژنت بر داستان و نیز بر چگونگی بیان آن تأکید دارد. او روایت را به عنوان تعامل میان آن چه گفته می‌شود (داستان) و چگونگی بیان داستان (روایت) مطالعه کرده و دیدگاه ساختار روایی خود را ارائه داده است. این اثر یکی از مراجع اصلی برای پژوهشگران در حوزه روایت‌شناسی به‌شمار می‌رود.

کلید واژه‌ها: روایت، داستان، روایت‌گری، پروست، ژنت.

¹E-mail: zavarian71@gmail.com

۱. روایت‌شناسی^۱

از مسائل مهمی که در نظریه ساختارگرایی بدان پرداخته شده، رابطه میان زمان و روایت و چگونگی تبلور زمان در روایت است. یکی از راه‌هایی که باعث ملموس و عینی شدن امر انتزاعی زمان می‌شود، کنش روایت است. به‌طور کلی بر مبنای تحلیل ساختارگرایان، به‌ویژه بارت^۲ و ژرار ژنت^۳، زمان یکی از مؤلفه‌های اصلی در پیش‌برد هر روایت است که به همراه علیت، خط داستان را پیش می‌برد. در میان روایت‌شناسان، ژرار ژنت (۲۰۱۸-۱۹۳۰) نظریه‌پرداز و منتقد فرانسوی جامع‌ترین مباحث را در باب مؤلفه زمان ذیل ناهم‌خوانی میان زمان داستان و زمان روایت مطرح کرده‌است.

در *گفتمان روایت: جستاری در باب روش*^۴، ژنت دیدگاه ساختار روایی خود را ارائه داده که براساس آن سخن روایی شامل سه سطح مجزاست که داستان^۵، روایت^۶ و روایت‌گری^۷ نامیده می‌شوند. ژنت برای نخستین‌بار میان داستان و روایت تمایز قائل شد و داستان را توالی حوادث- به ترتیبی که واقعاً اتفاق افتاده است- و روایت را ترتیب رویدادها در متن معرفی کرد. این سه سطح از طریق سه مؤلفه زمان، وجه و صدا با هم تعامل دارند. او در مبحث زمان رابطه میان زمان داستان و زمان روایت را بررسی می‌کند و به شناسایی وجه روایی اشکال و درجات روایت می‌پردازد. مقوله صدا در اصطلاح روایت شناسانه، به عمل سخن گفتن راوی معطوف می‌شود و در پی کشف صدای روایتگر داستان است. ژنت *گفتمان روایت: جستاری در باب روش* را در سال ۱۹۷۲ توسط انتشارات سوی به چاپ رساند. این اثر به عنوان منبع و مرجع اصلی در حوزه روایت‌شناسی که حدود ۴۸ سال از چاپ آن می‌گذرد، قسمتی از اثر سه جلدی او یعنی آرایه‌ها^۸ و بخش عمده آرایه‌های ۳ را تشکیل می‌دهد. کتاب در مجموع از ۲۲۰ صفحه و یک پیش‌گفتار و مقدمه و پنج فصل اصلی تشکیل شده‌است و هرکدام از فصل‌ها نیز دارای چند بخش است. در انتهای اثر پس‌گفتار گنجانده شده که به گفته ژنت نوعی نوشته خودانتقادی است. اصطلاح‌شناسی پایان اثر نیز بسیار مفید است. چون در نگارش این نوشتار از متن الکترونیکی استفاده شده و اصل کتاب در دسترس نبوده‌است نمی‌توان درباره کیفیت چاپ آن نظری ارائه کرد.

¹ narratologie

² Roland Barthes

³ Gérard Genette

⁴ *Discours du récit: essai de methode*

⁵ histoire

⁶ récit

⁷ narration

⁸ figures

۲. مرور فصل‌های کتاب

گفتمان روایت مطالعه روابط میان روایت و داستان، میان روایت و کنش روایی و میان داستان و کنش روایی است. در فصل نخست یا چستی زمان روایت، روابط میان ترتیب زمانی^۱، توالی رخدادها در داستان^۲ و ترتیب شبه‌زمانی قرار گرفتن آنها در روایت بررسی شده و نظم زمانی روایت، نظام ترتیب رخدادها یا بخش‌های زمانمند در گفتمان روایی با نظام توالی همین رخدادها یا بخش‌های زمانمند در داستان مقایسه و به صورت‌های مختلف ناهماهنگی میان نظم داستان و روایت که همان زمان‌پریشی^۳ است اشاره می‌شود و در واقع همان تحریف‌هایی است که پروست نیز زمان‌پریشی می‌خواند و به تعبیر او «دوره‌های متفاوت زندگی ما به این ترتیب با هم مصادف می‌شوند»؛ و یا «... زندگی‌مان تا حدودی گاه‌شماری است، زمان پریشی‌های بسیاری در توالی روزهایمان مداخله می‌کنند» (Genette, 1972: 180).

تداوم زمانی^۴ و ناهم‌زمانی^۵ فصل دوم این نوشتار را به خود اختصاص داده‌است. روابط میان تداوم متغیر رخدادها یا بخش‌های داستان، و شبه‌تداوم^۶ (در واقع طول متن) روابط رخدادها در روایت شامل روابط و بنابراین شتاب^۷ بررسی می‌شوند. هدف این فصل ایجاد نظریه‌ای جامع از ضرب‌آهنگ‌های مهم در روایت پروست و طرح فرضیه‌ای مبنی بر گاه‌شماری است که در نهایت، صحت آن اثبات می‌شود. در این فصل از مباحثی چون تلخیص^۸، درنگ^۹ و صحنه^{۱۰} که از موضوعات مهم در روایت است سخن به میان می‌آید. ژنت واحدهای روایی جستجو را مشخص و با این واحدها گاه‌شماری منسجمی در اختیار خواننده قرار می‌دهد.

فصل سوم به ارتباط عبارت کلیشه‌ای بسامد^{۱۱}، یا به عبارت دیگر ارتباط میان ظرفیت تکرار داستان و تکرار روایت اختصاص دارد که یکی از جنبه‌های مهم در زمانمندی روایی است و افزون بر آن، در سطح کلام مشترک، از نظر دستورنویسان در مقوله جنبه کاملاً شناخته شده‌است. در این بخش، به آشکارترین نشانه‌های قانون تکرار تأکید می‌شود. «بی‌شک فلور اولین رمان‌نویسی است که سعی کرد آن را از وابستگی کارکردی در *مادام بواری* رها سازد. اما کاربرد تکرار شونده در هیچ اثر داستانی با کاربردی که پروست از آن در جستجوی *زمان از دست رفته* مطرح کرده قابل قیاس نیست» (Genette, 1972: 148). نمونه‌هایی از تکرار شونده‌های مطرح و

1 ordre

2 diégèse

3 anachronie

4 durée

5 anisochronie

6 pseudo-durée

7 vitesse

8 sommaire

9 pause

10 scène

11 fréquence

خیال‌پردازی‌های نظام یافته پروست در این فصل مفصلاً بررسی می‌شوند.

فصل چهارم به مقوله وجه روایی می‌پردازد که در واقع بر این قابلیت و چگونگی کاربرد آن معطوف است که می‌توان آنچه را نقل می‌شود بیشتر یا کمتر براساس این یا آن زاویه دید نقل کرد؛ به فاصله^۱ و چشم انداز^۲ نیز در این فصل اشاره شده که دو شیوه مهم ساماندهی اطلاعات روایی یا همان وجه است. ژنت معتقد است حالت یا وجه روایت به فاصله زاویه دیدِ راوی بستگی دارد و از الگوهای خاص برخوردار است. سرانجام فصل پنجم به سخن گفتنِ راوی و به واسطه زبانی به‌ویژه کانون‌ساز^۳ و آشکال ارائه سخن مربوط می‌شود. ژنت مفهوم روایت شناسانه اصطلاح صدا^۴ را با این پرسش که «چه کسی صحبت می‌کند» در مقابل این پرسش که «چه کسی می‌بیند» مطرح می‌کند و میان این دو تمایز قائل است و در ادامه کانون ساز را در روایت مورد بحث قرار می‌دهد.

۳. تحلیل محتوایی اثر

ژنت به تمام روابط پیچیده میان روایت و داستانی که نقل می‌کند می‌پردازد. ساختارها و قوانینی که بارت و تودورف مطالعه کرده‌اند می‌بایست با روایت ساماندهی می‌شدند. تحقق این ساماندهی یکی از اهداف ژنت بود. او نظریه روایت را با تمرکز و مطالعه در جستجوی *زمان از دست رفته*^۵ پروست مطرح و آن را تحلیل می‌کند. این تحلیل علیرغم ظاهر آن مطالعه رمان نیست بل همانطور که ژنت خود در پیشگفتار ابراز می‌دارد «تحلیلی است با رویکردی از جزء به کل. با این تحلیل جهان پروستی با همه پیچیدگی‌ها و ظرافت‌ها و همه ژرفای مفهومش که جستجو را به یکی از بزرگ‌ترین آثار ادبیات معاصر جهان بدل می‌سازد به‌روی خواننده گشوده می‌شود و خواننده از گستره اندیشه پروست و حساسیت هنرش لذت می‌برد» (Genette, 1972: 68).

گفتمان روایت نظریه نظام‌مند روایت را مرتفع می‌سازد. فنون روایت را به تفصیل شرح و به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای دانش و اندوخته‌های مخاطب را در مورد وجوه روایت و نظام زمان آن افزایش می‌دهد. این اثر اساس یکی از شاخه‌های اصلی بوطیقای روایت‌شناسی و تحلیل ساختاری صورت‌ها و روش‌های روایت خاصه در زمینه داستان ادبی محسوب می‌شود. مطالعه‌ای است اساساً در باب روایت به مفهوم رایج آن یا به تعبیری گفتمان روایی که در ادبیات و خاصه در موضوع مورد مطالعه این اثر همان متن روایی است. از این رو باوجودی که از چاپ کتاب سال‌های نسبتاً زیادی می‌گذرد و نمی‌توان ادعایی بر نو بودن آن مطرح کرد، به عنوان منبع و مرجع

¹ mode

² distance

³ perspective

⁴ focalisation

⁵ voix

⁶ à la recherche du temps perdu

اصلی در حوزه روایت‌شناسی، مفاهیم و اصطلاحات تخصصی را در اختیار دانشجویان ادبیات فارسی قرار می‌دهد. گاهی نیز اصطلاح جدیدی را مطرح و تعریف کرده‌است. روایت‌شناسی ژنت بیش از هر چیز تلاش برای تحلیل داستان و روایت است. تحلیل گفتمان روایت پیوسته مستلزم مطالعه روابط میان این گفتمان و رخدادهایی است که نقل می‌کند. این اثر در راستای تحلیل و بازکاوی متون ادبی فارسی براساس یافته‌های تحقیقی در آن و نیز کمک به بومی‌سازی نقد ادبی و آفرینش ادبی در زبان فارسی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

موضوع ویژه آن بررسی روایت در جستجوی زمان از دست رفته است. از دیدگاه ژنت «بررسی جستجوی زمان از دست رفته به مثابه نمونه‌ای ساده از روایت به طورکل یا روایت داستانی، یا روایتی از نوع زندگی‌نامه شخصی یا هر نوع دیگر غیر ممکن است. در مجموع مشخصه روایت‌گری به شیوه پروست طیف غیرقابل تقلیل آن است و اینجا هرگونه استنتاج به سبب غیاب روش است؛ جستجو جز خودش را شرح نمی‌دهد. جستجو مثل هر اثر یا هر اندام‌واره دیگر از عناصر محیطی یا دست‌کم فرافردی ساخته شده و این عناصر که با تلفیقی خاص کنار هم چیده شده مجموعه بی‌نظیری ایجاد کرده‌اند. تحلیل آن از کل به جزء نیست بل از جزء به کل است. یا به تعبیری تحلیل از وجود غیرقابل قیاس جستجو به عناصر عمومی، مجاز و جریان رایجی است که زمان‌پریشی، کانون روایت، فزونی اطلاعات، تکرار، بازگشت زمانی و... می‌نامیم. آنچه در این نوشتار مطرح می‌شود در واقع روش تحلیل است» (Genette, 1972: 68).

۴. سخن آخر

گفتمان روایت یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین ارجاعات در پژوهش‌های روایت‌شناسی به‌شمار می‌رود. باید گفت حوزه مفاهیم مطرح در روایت‌شناسی در این اثر بسیار چشمگیر است. فنون روایت، اصول و مبانی و واژگان تخصصی روایت‌شناسی در این اثر به تفصیل شرح داده شده و به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای دانش و اندوخته‌های مخاطب را در مورد وجوه روایت و نظام زمان آن افزایش می‌دهد. از این رو گفتمان روایت مهم‌ترین و کامل‌ترین اثری است که به شناخت روایت می‌پردازد. علاوه بر آن در کنار بحث‌های مربوط به روایت‌شناسی ژنت با مطالعه نظریه روایت در جستجوی زمان از دست رفته، نوبغ پروست را می‌نمایاند، جهان پروستی را با همه پیچیدگی‌ها و ظرافت‌ها و همه ژرفای مفهومی به‌رووی خواننده می‌گشاید و خواننده از گستره اندیشه پروست و حساسیت هنرش لذت می‌برد که سبب می‌شود جستجو یکی از بزرگ‌ترین آثار ادبیات معاصر جهان گردد.

منبع

Gérard Genette (1972). *Figures III, Discours du récit essai de methode*, Seuil, Paris.

Narratology

A Review of the Book *Narrative Discourse: an Essay in Method* by Gerard Genette

Masoumeh Zavarian¹

Translator and researcher
Tehran, Iran

(Received: 01 February 2020; Accepted: 09 April 2020)

The structuralist study of literature, associated with the names of Roland Barthes, Tzvetan Todorov, Genette, and others, sought not to interpret literature but to investigate its structures and devices. Gerard Genette (1930- 2018) is a French theorist and critic, one of the prominent figures of contemporary intellectual movements and has been associated with the structuralist movement. Genet's fame and influence are the result of his structuralist study of narrative, following which he presents the most comprehensive frameworks for the analysis of narrative texts. The major theory of Genette on narratology is derived of his most influential text on *narrative discourse: an essay on method*. This essay is a portion of three volumes of his *Figures* and the major part of Figure 3. In this work, Genet emphasizes the story as well as how it is told. He studied the narrative as the interaction between what is being said (the story) and how to tell the story (the narrative) and presented the perspective of his narrative structure. This work is one of the main references for researchers in the field of narrative studies.

Keywords: Narrative, Story, Narrating, Proust, Genette.

¹ E-mail: zavarian71@gmail.com